

Jan z Pernštejna 1561–1597
Hospodářský úpadek Pernštejnů

Marek Vařeka

České Budějovice
2008

MAREK VAŘEKA

JAN
Z PERNŠTEJNA
1561–1597

HOSPODÁŘSKÝ ÚPADEK PERNŠTEJNŮ

OBSAH

Knihu věnuji doc. PhDr. Radkovi Fukalovi, Ph.D.

*Kniha byla vydána s finanční pomocí města Plumlova, Jiřiny Vařekové,
Jaroslava Konáše, Petra Vařeky, Pohřebnictví Pavel Makový,
P. Mgr. Władysława Macha, SDS, JUDr. Kočty a Ing. Miloše Kleinerových,
Bc. Jindřišce a Ing. Jaromírovi Hůlovým, Josefa Hrubana a firmy Kirchner.*

Vyobrazení na s. 2: Pernštejnský rodový erb.

© Autor: PhDr. Marek Vařeka

© Lektorři: Prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Doc. PhDr. Radek Fukala, Ph.D.

Doc. PhDr. Václav Ledvinka, CSc.

Doc. PhDr. Aleš Zářický, Ph.D.

© 2008 vydal Bohumír NĚMEC – VEDUTA,
nakladatelství a vydavatelství

ISBN 978-80-86829-36-4

Úvod	7
Úvodem o Janovi z Pernštejna	11
Moravská perňštejnská panství	13
Počty osedlých	15
Skladba osedlých	23
Naturální dávky	32
Roboty	42
Peněžní platy	48
Pivovarnictví	52
Rybníkářství	57
Panské dvory	66
Lesnictví a myslivost	76
Ostatní panské podniky	80
Hospodářská charakteristika perňštejnských panství	83
Úvěr a jeho místo v předbělohorské době	89
Organizace úvěrových transakcí	93
Využití úvěru v období 1583–1585	99
Druhé období vlády Jana z Pernštejna 1586–1597	123
Věřitelé Jana z Pernštejna po roce 1597	163
Původ perňštejnských věřitelů	190
Rukojmí Jana z Pernštejna po roce 1597	192
Rodinné závazky	199
Ostatní závazky Jana z Pernštejna	228

Problémy města Prostějova s rukojemstvím	232
Příjmy a výdaje z plumlovského panství v roce 1599	234
Celková zadluženost Jana z Pernštejna v roce 1599	240
Závěr	243
Rozbor pramenů	249
Literatura	254
Poznámky	256
Rodokmeny	297
Grafy	300
Seznam zkratk	301
Prameny a literatura	303
Seznam příloh a vyobrazení	313
Rejstříky	317
Abschluss	336

Úvod

V dnešní době jsme přesyceni velkým množstvím nabídek úvěru takřka na cokoliv. Člověk se v podstatě ani nemusí ohlížet na to, že nemá peníze. Stačí si vzít úvěr a může si splnit svůj sen. Tento životní styl se stal běžnou součástí života většiny vyspělých společností světa. Moderní je žít na dluh. Ovšem nic se neobejde bez problémů. Lidé by měli vždy volit takovou výši úvěru, aby ji byli schopni splatit. Záleží tedy pouze na nás, zda podlehneme a budeme žít pod stálým tlakem věřitelů, nebo se uskromníme a nebudeme používat úvěr v tak velké míře, jak je nám předkládán médií a obchodníky.

Úvěr provází lidstvo již od jeho počátku. Stal se takřka běžnou součástí života společnosti. Využití úvěrových peněz se sice omezilo ve středověku, kdy byla lichva brána jako nečistý zdroj zisků, ale s nástupem novověku nastal pravý rozkvět tohoto zdroje peněz. Velkou měrou přispělo k rozvoji úvěrů snížení úrokových sazeb u křesťanského úvěru na 6 % v roce 1543. Úvěr využívaly v raném novověku nejširší společenské vrstvy. Náš zájem se však soustředí na úvěrové transakce šlechty v raném novověku.¹⁾

Základní prací odhalující problematiku úvěrových transakcí české raně novověké šlechty je dílo Václava Ledvinky. Ten odhalil mechanismy a fungování jednotlivých finančních transakcí a jejich vliv na šlechtu a panství. Stal se průkopníkem, který ukázal směr dalšího vývoje a bádání v této oblasti. Jeho závěry a nové poznatky se mohly aplikovat na Čechy. Nás ale zajímalo, jak dalece je možné tyto závěry použít i v případě Moravy. Jak se ukázalo, tak Ledvinkovy závěry platí i na Moravu.²⁾

Náš zájem jsme zaměřili na posledního moravského Pernštejna Jana. Hlavním důvodem je jeho opomíjená role v rámci perňštejnského

rodu a snižování významu této osobnosti. Lidem je předkládán poměrně kritický obraz jeho osoby jako neschopného člověka. Ale mohl by neschopný člověk úspěšně velet vojenským jednotkám nebo působit na dvoře Habsburků? Jistě ne. Proto jsme se ovšem nesoustředili na politickou a vojenskou kariéru mladého Pernštejna, byť by to bylo zajímavé, ale zaměřili jsme se veskrze na praktické věci, jakými jsou peníze. Ty koneckonců vládnu světu, což je vidět i v dnešní době! Hlavním smyslem této práce je zjištění několika důležitých ekonomických informací o posledním moravském Pernštejnovi. V literatuře bývá jeho finanční situace označována šalamounsky jako „katastrofální“. Nás ovšem zajímala skutečná čísla, odhalující finanční obraz zmíněného Pernštejna. Proto se nejprve podíváme na moravská perňštejnská panství a zjistíme skutečný výnos v Janově době. To by nám mělo ukázat, jak silná byla finanční základna rodu koncem 90. let 16. století. Poté prozkoumáme principy řízení perňštejnských financí. Bylo jasné, že Jan v tomto případě hrál druhořadou roli za svými úředníky. Ovšem nejdůležitější bylo zjistit celkovou zadluženost Jana z Pernštejna. Na to navázalo zkoumání rodinných závazků, které by měly odhalit, jak to skutečně bylo s výplatou věn jednotlivým Pernštejnům. Teprve po zjištění těchto několika základních údajů jsme mohli dostat odpověď na otázky.

Metoda při odhalování skutečného hospodaření Jana z Pernštejna byla ovlivněna hlavně pramennou základnou. Proto jsme se pustili do detailního zkoumání korespondence, která nám měla jako celek odpovědět na celou řadu otázek. Může se zdát, že do celkového obrazu zařazujeme velké množství listů, které jsme měli raději několikrát vyexcerpovat, než je nakonec použijeme. Jenže našim hlavním cílem bylo objasnit perňštejnskou zadluženost, což nešlo bez detailního zasazení každého listu do dějinného obrazu. Naše metoda se může tedy zdát až příliš pozitivistická, ale jiné cesty ve spleti mnoha tisíců listů nebylo. Teprve na základě tohoto rozboru jsme odhalili některá skrytá fakta, která by nám jinak ušla při nahodilém výběru korespondence a účetního materiálu. Velkou výhodou byla také existence Janovy pozůstalosti, která nám dala odpověď na některé aspekty finančních půjček konce 90. let 16. století. Teprve spojením jednotlivých pramenů mohl vzniknout skutečný obraz Janovy finanční situace.

Velkou škodou je, že problematice zadluženosti nebyla věnována větší pozornost v případech mnoha panských rodů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Hlavním problémem je zachování pramenů. Navíc konečný

výsledek nemusí odpovídat původnímu záměru. Vše je v této problematice odvislé od pramenů. Pokud máme dostatek pramenů hospodářské povahy, dá se zpracovat zadluženost šlechtického rodu.

Dluhy Jana z Pernštejna byly specifickým problémem, s kterým se potýkaly přední rody tehdejší Moravy. Zasáhly daleko více do života všech vrstev tehdejší společnosti, než by se mohlo zdát. S nadsázkou můžeme tvrdit, že v markrabství snad nebyl nikdo, kdo by neslyšel o zadlužení perňštejnského rodu. Pernštejnové patřili ke starým panským rodům, jejichž odchod z politické a hospodářské scény nastal v této době. Nejinak tomu bylo u Rožmberků, pánů z Hradce a dalších. Doba přála jiným, schopnějším a energičtějším osobám, jako byl Karel z Lichtenštejna nebo Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic. Následující válečný konflikt pořádně zamíchal složením šlechty v českých zemích, které již nikdy nebylo stejné jako před Bílou horou.

Dvanáctiletý Jan z Pernštejna.

ÚVODEM O JANOVĚ Z PERNŠTEJNA

Onoho dusného červencového dne 1561 viselo cosi ve vzduchu. Všichni zúčastnění aktéři s napětím očekávali, zda Marie Manrique z Pernštejna porodí svému muži tolik vytouženého syna, nebo opět dceru. Vratislav z Pernštejna byl již delší dobu značně netrpělivý. Hlavou mu šly nejrůznější myšlenky o budoucnosti perňštejnského rodu, která by byla ohrožena, kdyby zůstal bez mužského potomka. Sám se strachoval a ujišťoval, že snad nyní po páté to bude konečně syn. Snažil se rozehnat chmury, které se mu vkrádaly do mysli. V modlitbách se obracel k Bohu, kterého ze všech sil prosil o syna. Strach a nervozita se přenášely z Vratislava na nejbližší i vzdálenější okolí. Všichni napjatě čekali, jestli se nejvyššímu kancléři konečně narodí vysněný syn. Nějak takhle asi mohl uvažovat Vratislav v době kolem porodu. Jeho úvahám a touze po tom, konečně mít syna, se ani nemůžeme divit.

Nakonec se Vratislav z Pernštejna dočkal. 30. července 1561 se narodil Jan z Pernštejna, který byl vymodleným dítětem obou rodičů. Náhle jako by zmizely těžkosti a chmurné představy rodičů. Svět se zdál krásnější a oba rodiče se usmívali nad kolébkou malého Jana. Už tehdy začal Vratislav sprádat plány a vize o budoucnosti svého syna. Jako všichni pyšní otcové chtěl zajistit svému dítěti tu nejlepší budoucnost, která v představách Vratislava znamenala službu u císařského dvora. Kdyby mu v oné chvíli někdo našeptal, že Jan sice bude u dvora, ale jako císařský důstojník, jistě by neuvěřil. Vratislav spíše viděl svého syna jako diplomata na habsburském dvoře než jako vojáka.

Vratislavovi a jeho ženě se narodila ještě celá řada potomků, jenže dospělosti se dožili pouze někteří. Z mužské části rodu to byl pouze Jan a Maxmilián, který byl připravován na kněžskou dráhu. Jan se tedy měl stát dědicem celého perňštejnského majetku a zajistit biologické pokračování rodu.³⁾

O narození Jana z Pernštejna jsme informováni z prostějovské městské knihy, kde nalezneme krátkou zprávu o narození a křtu. „*Léta 1561 dne 30. měsíce července v(e) městě Vídni urozený Pan Pan Jan z Pernštejna narozen a od arcibiskupa pražského⁴⁾ v kostele svatého Štěpána pokřtěn. Kmotrové, arcikníže Karel⁵⁾, Scipio hrabě z Archy⁶⁾, komorník jeho milosti císařské, kmotra Polyxena⁷⁾ ut supra.*“⁸⁾

O tom, jak moc se mu povedlo zachránit perňštejnský rod, bude pojednáno na dalších stranách. Nejprve se podíváme na zbylý perňštejnský majetek na Moravě, abychom si udělali podrobnější obraz o příjmové stránce Jana z Pernštejna. Byly to právě výnosy z panství, kterými Jan kryl svoje dluhy. Po rozboru hospodářské situace moravských dominií se budeme věnovat finanční politice mladého Pernštejna a sledovat jednotlivé aspekty finančního vývoje. Na základě těchto dvou částí můžeme zhodnotit celkovou finanční situaci nejen Jana, ale po jeho smrti i zbylých perňštejnských žen.

Jan z Pernštejna byl osobností, která si právem zaslouží naši pozornost. Byl šlechticem, který svou působností a významem překročil hranice podunajské monarchie a podílel se na uskutečňování plánů a vizí rakouských Habsburků. I když se nám nepodařilo zmapovat jeho vojenské výpravy, pokusíme se zjistit, jaké byly Janovy finanční toky, kterými z velké části ony výpravy financoval.

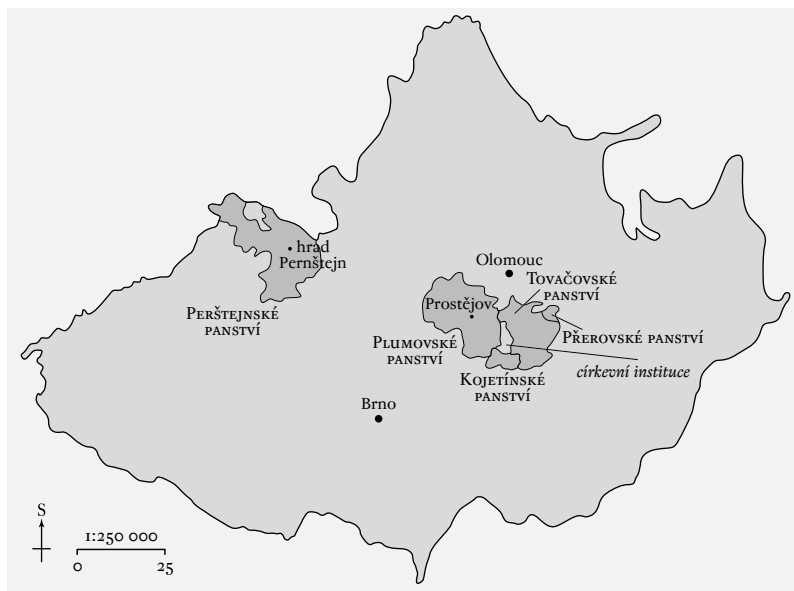
Proto se přesuneme v čase do zajímavého předbělohorského prostředí 16. století a sledujme jeden životní příběh neobyčejného šlechtice, který ovlivnil svým konáním jak blízké, tak i vzdálené okolí.

MORAVSKÁ PERNŠTEJNSKÁ PANSTVÍ

Základy perňštejnského rodu byly položeny ve středověku na Moravě. Právě markrabství moravské představovalo hospodářskou a mocenskou základnu celého rodu. Dlouhá staletí zůstávali páni z Pernštejna uzavřeni hradbou západomoravských hvozďů, které je ukrývaly před zbytkem světa. Velmi pomalu začal rod rozšiřovat své državy do ostatních koutů Moravy. Tento přerod zaznamenáváme koncem 15. století, kdy se začíná stále více mluvit o Pernštejnech.

Začátkem 16. století je možné Pernštejny počítat mezi jedny z nejbohatších moravských panských rodů. K mocenskému rozšíření musíme připočítat i expanzi do východních Čech, kde rod získává několik panství, která spojuje v kompaktní dominia. Také na Moravě zaznamenáváme nárůst v počtech perňštejnských panství, který nastal zejména za života Jana z Pernštejna († 1548). Právě do první čtvrtiny 16. století řadíme největší rozsah moravských perňštejnských panství. Velký majetkový potenciál dával pánům z Pernštejna pocit neohroženosti. Najednou byli na výsluní panského stavu a z kdysi průměrného panského rodu se stal jeden z nejvýznamnějších. Ovšem ne nadarmo se říká „Lehce nabyt, lehce pozbyt“. To platí také v případě Pernštejnů, jejichž majetková rodová základna se začala znenáhla otřásat. A tak jsme najednou svědky prvních prodejů rodového zboží, které vyvrcholily dokonce rozprodejem celých dominií.⁹⁾

Pernštejnové přecenili svoje hospodářské možnosti, a proto již po smrti Jana z Pernštejna († 1548) zaznamenáváme pozvolný rozpad rodového majetku, který pokračoval i za jeho synů Vojtěcha, Jaroslava a Vratislava. Konečným epilogem tohoto rozpadu byla ztráta zbylých moravských perňštejnských panství koncem 16. století. Moravská panství poskytovala posledním generacím Pernštejnů vyšší finanční prostředky

Mapa Moravy s perňštejnskými panstvími.

než panství v Čechách. Proto se pokusíme rekonstruovat hospodářský význam zbylých moravských panství. Abychom mohli získat přesnější informace, rozdělíme perňštejnské velkostatky na dvě části – rentovou a režijní. V každé z obou částí budeme sledovat hospodářský vývoj zmíněného panství. U renty se zaměříme na zatížení poddaných robotou, druhy naturálních platů, výši stálých platů atd. Bude nás zajímat, do jaké míry byli perňštejnští poddaní zatíženi vrchností a kolika procenty se rentová část podílela na celkovém příjmu dominia. U režijních velkostatků se zaměříme na výkonnost jednotlivých panských podniků. Budeme si všimnout, který z nich se rozhodujícím způsobem podílel na příjmech každého panství nebo všech moravských panství. Teprve po rozboru rentové a režijní stránky panství budeme moci zhodnotit celkovou hospodářskou výkonnost zbylých moravských panství a jejich podíl na ekonomice perňštejnského rodu.¹⁰⁾

Moravská perňštejnská panství netvořila kompaktní celek. Proto jsme museli přistupovat ke každému zkoumanému panství zvlášť, abychom

zjistili zvláštnosti a odlišnosti oproti jiným perňštejnským statkům. Teprve po rozboru jednotlivých panství jsme mohli přistoupit ke spojením zjištěných informací, které nám daly celkový obraz o situaci na jednotlivých panstvích i na celém moravském perňštejnském dominiu. Ne vždy se nám to povedlo. Často jsme měli k dispozici pouze nedostatečné informace, které jsme museli doslova „dolovat“ z hospodářských pramenů. Ty se na první pohled zdály být velmi podobné, ale při hlubším rozboru se našly mnohé odchylky, které nám názorně ukázaly rozdílnost zmíněných panství.¹¹⁾

A tak se ponoříme do řeči dávno zašlých čísel, která nám budou odhalovat minulost takřka 400 let starou a nechme se vést spleť mnoha kapitol odhalujících perňštejnskou ekonomiku.

POČTY OSEDLÝCH

Základní jednotkou středověké a raně novověké společnosti byli osedlí. Jednalo se o skupinu lidí reprezentovaných před vrchností osobou držitele gruntu, osedlým. Dále sem počítáme rodinu držitele gruntu, čeledí, popřípadě hofery. Množství lidí žijících na gruntě pod osedlým bylo proměnlivé. Záleželo na velikosti držby půdy. Od nejmenších držitelů zahrad či chalup, kde žila pouze rodina 7–10 lidí, až po velké láníky, kde mohlo žít kromě rodiny i mnoho čeledi. Jednalo se o velice zajímavé společenství lidí, které stmelovaly rodinné a pracovní vztahy.¹²⁾

Co tedy osedlý znamenal pro vrchnost? Velkou devízu, kterou si vrchnost dostatečně uvědomovala. Sami osedlí sloužili vrchnosti hned v několika hospodářských rovinách. Nejenže odváděli vrchnosti stálý plat za nájem půdy a roboty, ale byli největšími konzumenty komodit z režijní části velkostatku. Proto měla vrchnost velký zájem na zachování co možná největšího počtu osedlých. Díky tomu byla vydána nejrůznější nařízení zakazující volný pohyb osedlých mezi cizími panstvími. Vrchnost zakazovala poddaným dávat své děti na řemesla či studia, aby zamezila odchodu osedlých.¹³⁾

Důvodů ke zběhnutí z panství bylo mnoho, např. množství robot, špatné zacházení nebo osobní důvody. Velmi často si v 16. století panství

Výzdoba rodovým znakem na dveřích tovačovského zámku.

konkurovala lepšími podmínkami pro poddané. Ti pak dávali samozřejmě přednost panstvím s menším zatížením. Úbytky v počtu osedlých byly zaviněny válkami, epidemiemi a živelnými pohromami. Vzhledem k pravidelnému používání ohně v otevřených ohništích se není čemu divit. Máme zachováno množství zpráv o řádění červeného kohouta. Osedlí bývají v berních listech označováni jako pohořelí a jsou osvobozeni na několik let od placení stálých platů. Vrchnost v tomto případě nemusela za pohořelé odvádět daň. Kromě ohně se setkáváme s dalším živlem – vodou. Ta škodila osedlým při jarních záplavách nebo v podobě krup.¹⁴⁾

Po této obecné charakteristice osedlých přejdeme k vlastním pernštejnským statkům. Zde budeme sledovat počty jednotlivých panství, které srovnáme s oběma kraji v Markrabství moravském. Díky tomuto rozboru dané situace budeme moci lépe charakterizovat postavení všech pernštejnských panství v rámci Moravy.

Svého času rozdělil František Matějka Moravu do tří geografických oblastí:

- Českomoravská vrchovina, jihozápad a západ země s naprostou převahou vsí do 25 osedlých;
- Střed, jih a jihovýchod země s převahou vsí nad 25 osedlých;
- Oblast Jesenicka a severovýchodní část Českomoravské vrchoviny se směsí větších i menších vsí. Jednalo se o novější kolonizační území.¹⁵⁾

Pernštejnská panství se nacházela v prvních dvou typech. Opravdovými kolosy, co do velikosti i počtu osedlých, byla panství nacházející se v Hornomoravském úvalu. Jednalo se o Plumlovsko, Tovačovsko, Přerovsko a Kojetínsko.

Nejprve se podíváme na největší pernštejnské panství. Tím největším v počtu osedlých bylo plumlovské panství. Počty osedlých máme zaznamenány v rozmezí od 1 747 do 1 842 osedlých. Jako průměr lze uvést počet 1 750 osedlých, který by souhlasil i s nejstarším urbářem. V berních příznáních byly uváděny velmi rozdílné počty osedlých. To bylo zapříčiněno neuvedením skutečného počtu pohořelých. Proto lze s největší pravděpodobností předpokládat, že při velkých odchylkách 200 až 300 osedlých došlo k živelné pohromě.¹⁶⁾

O něco menší byla panství Tovačov, Přerov a Kojetín, která bývala v berních listech uváděna společně. Počty osedlých kolísaly v rozmezí od 1 705 do 1 796 osedlých.¹⁷⁾ Podle urbářů lze stanovit velikost těchto tří panství. Prim hraje v tomto případě tovačovské panství. Osedlých bylo od 850 do 911¹⁸⁾, dále to bylo panství Kojetín s počty 483 a 485 osedlých.¹⁹⁾ Nejméně z této trojice mělo přerovské panství – 461 osedlých.

Na přerovském panství se v roce 1581 odehrál mord, z kterého byl jako vlastník panství viněn Vratislav z Pernštejna. Albrecht Zágojský ze Zágoře byl vlákán přerovskými poddanými Martinem Kosteckým, Janem Pekařem, oba purkmistři, a Markem Rychtářem. Dotyční vlákali Albrechta do domu Pavla Kosteckého na Dolním rynku. V domě ho okradli a následně zamordovali a mrtvolu vyhodili ven. Pozůstalý bratr požadoval nápravu. Částka, kterou poháněl Vratislava z Pernštejna, je ve výši 10 000 hřiven gr. Jednalo se o dostatečně velkou částku, vzhledem k zabítí člověka, navíc rytířského původu. Tak s takovými případy se můžeme setkat.²⁰⁾

Nejmenším ze všech pernštejnských panství bylo rodové panství Pernštejn. Osedlých zde bylo mezi 415 a 447. Samotné panství se nacházelo

Zápis z kojetínského urbáře z let 1596/97.

ve zcela odlišné oblasti než zbylá pernštejnská panství. Tím bylo také dáno rozložení poddaných, které nalezneme v malých vesnicích, které nemohou korespondovat s velkými vesnickými celky na rovině.²¹⁾

Sečteme-li počty osedlých v roce, pro něž máme záznam v urbářích a berních přiznáních, dostaneme počet okolo 4 000 osedlých, což není zrovna málo. Proto lze Jana z Pernštejna mezi léty 1583–1596 označit za jednoho z největších pozemkových vlastníků v markrabství.²²⁾ Jen pro názornost uvedeme olomouckého biskupa, který byl největším držitelem půdy na Moravě. Ten měl až 6 000 osedlých! Největší samostatně stojící panství Šternberk mělo kolem 1 900 osedlých. Podle odhadů se uvádí na přelomu 16. a 17. století asi 100 000 osedlých, což mohlo být 700 000 obyvatel.²³⁾

Josef Válka rozděljuje na předbělohorské Moravě velkostatky do tří kategorií podle velikosti. Tou první jsou pro něho malé statky do 50 osedlých. Druhou jsou střední panství od 50 do 300 osedlých. Poslední skupinu má ještě vnitřně členěnou na dvě podskupiny I.: od 300 do 700, II. od 700 osedlých výše. Je při tom velmi zajímavé, že držba Jana

z Pernštejna spadá vždy do nejvyšší kategorie, což je důsledek budování rozsáhlých pernštejnských dominií jeho děda Jana.²⁴⁾

Nyní přejdeme z celkového hodnocení všech panství na každé zvlášť, abychom mohli zjistit velikost vesnic, městeček a měst na pernštejnských panstvích. Opět začneme největším panstvím, Plumlovem.

Za panství nesl odpovědnost jeho vlastník, v tomto případě to byl Vratislav z Pernštejna. Setkali jsme se se dvěma případy, kdy cizí majitelé žádali po Vratislavovi jeho poddané na určitou robotu. V prvním případě otaslavický kněz Brikcí Skálovský žádal po několika šlechticích poddané, kteří měli vykonat pro kněze robotu. Vratislava z Pernštejna žádal o poddaného Matouše Kokšátka z Kobylniček. Neposkytnutím tohoto poddaného mělo dotyčnému knězi způsobit škodu 50 zl. Další problém s poddaným byl ve spojitosti s abatýší kláštera sv. Kláry v Olomouci. Ta požadovala po Vratislavovi z Pernštejna asi 20 poddaných z nejrůznějších koutů plumlovského a tovačovského panství. Je překvapivé, že dlužná částka za nepůjčení poddaných se vyšplhala až na 2 000 zl.! Nepředpokládáme, že Vratislav neměl v budoucnu zájem platit tak vysokou částku ani posílat svoje poddané na nějaké roboty.²⁵⁾

V roce 1590 bylo na panství 30 vesnic, 3 městečka a jedno město. Ve vesnicích žila polovina osedlých. V Žešově patřil k plumlovskému panství pouze jeden dvořák, jinak zbytek vesnice náležel k jinému panství. Proto považujeme za nejmenší vesnici Bílovice s 10 osedlými. Naopak největší vesnicí byly Smržice se svými 115 osedlými. Rozdělíme-li panství na dvě části podle přírodních podmínek, zjistíme, že více osedlých žilo v nížině, a to 36,6 osedlých, kdežto na vrchovině pouze 25,7 osedlých. Kromě vesnic tady byla tři městečka, a to Kostelec s 138 osedlými, Určice se 105 osedlými a Plumlov s 49 osedlými. Největším sídlem na panství byl Prostějov. V předbělohorské době to bylo s 667 osedlými největší poddanské město na Moravě.²⁶⁾ Pokud mluvíme o Prostějovu, nesmíme zapomenout na početnou židovskou komunitu. Počty byly samozřejmě proměnlivé a navíc docházelo již ke zdanění židů starších deseti let. Proto máme v berních přiznáních uvedeny nejprve ženaté židy, dále vdovce a vdovy a nakonec děti starší deseti let. Díky tomu lze velmi přesně určit počet židů ve městě, který se pohyboval kolem 60.²⁷⁾

Dále zaměříme pozornost na tovačovské, přerovské, kojetínské a pernštejnské panství. Oproti plumlovskému a pernštejnskému panství máme pro Tovačovsko a Kojetínsko zachován větší počet urbářů, což nám umožňuje vytvořit plastičtější obraz o situaci na zmíněných panstvích.